

לשונות חג השבועות*

אריה: לפני שבעה שבועות שוחחנו בענייני הפסח, הקשינו קושיות וביקשנו הסברים. אבל אין זאת אומרת, שבשבועות אין שאלות. אדרבה, הלוא זה חג של מתן תורה, ותורה צריכה לימוד. דני, אתה רוצה להתחיל?

דן: כן, רציתי להתכונן היטב לשיחה הזאת, וקודם כול חיפשתי במשנה את המסכת העוסקת בחג הזה. לסופות יש מסכת סופה, לראש השנה – מסכת ראש השנה, ליום הכיפורים יש מסכת, ולפסח יש מסכת. וגם שבועות מצאתי. גליה: ומה הקושי?

דן: הקושי – שהמסכת הזאת עוסקת בשבועות, ולא בשבועות. לשבועות לא מצאתי שום מסכת. מה עשיתי? חיפשתי מסכת ביכורים. ושוב הופתעתי. כל המסכת הזאת עוסקת בביכורים, נכון, אבל לא בחג הביכורים. לחג הזה אין שום מסכת. וזה פלא בעיניי.

גליה: ואני חושבת, שאין כאן שום פלא. אתם מחטטים בספרים, בתלמוד, במשנה, ואינכם שואלים שאלה פשוטה: ממה אפשר להביא ביכורים עכשיו, בתחילת סיון, בתחילת

* השיחה שודרה ב"קול ישראל". השמיעוה: אריה גולן, דן פנר וגליה נתיב. שיחות אחרות בסדרה זו – ב"לשוננו לעם" ר"ל, רל"ג, רמ"א ורמ"ו.

הקיץ? הלוא עדיין לא הבשילו הפירות. עכשיו אין פירות חדשים. למשל, התפוחים או התמרים, שראיתי בחנות – כולם ממחסני הקירור, לא מן העץ.

אריה: קשה לומר שאין פירות. כבר יש כמה מינים. אבל השאלה הייתה: ממה חובה להביא ביכורים? דן: רק משבעת המינים. יש משנה מפורשת: "אין מביאין ביכורים חוץ משבעת המינים" (ביכורים א, ג).

אריה: ומה הם שבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ, אתם בודאי זוכרים. אבל אני רוצה לראות, אם אתם זוכרים את הסדר שברשימה.

דן: אתה מתכוון לסדר שבתורה. בספר דברים: "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ-זית שמן ודבש" (ח, ט). גליה: דבש? גם זה פרי?

אריה: כאן בודאי הכונה לדבש תמרים. אבל מה דעתכם על הסדר שברשימה הזאת?

גליה: לי נדמה, שיש כאן סדר לפי לוח השנה. קח את שבעת החודשים החמים: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי; וקח את שבעת המינים שמנית, ותראה שהם פחות או יותר לפי הסדר. לא בדיוק, אלא בקירוב. הרשימה מתחילה בתבואות, ואחר כך ענבים, אחר כך תאנים – ובסוף: תמרים, כלומר בתשרי. עכשיו, בואו נעשה חשבון, מה מכל זה אפשר להביא ביכורים בשבועות? כמעט לא שום פרי.

דן: גם המשנה אומרת זאת בפירוש. שהיום הזה הוא יום הדין לפירות האילן (ר"ה א, ב). רק היום הפירות

נידונים, אם הם עתידים להבשיל יפה. וזאת נוכל לראות רק באמצע הקיץ ובסופו. אנחנו שוכחים, שבועות אינו לא בציר ולא מסיק ולא אסיף.

גליה: זה יום ביפורים רק לתבואות. קוצרים חיטה ושעורה. ביתר דיוק: שעורה וחיטה.

אריה: סוף סוף סיכמנו את פשר עניין הביפורים: שעורים וחיטים, זה הפול. עכשיו באמת אין ביפורים אחרים מבחינת ההלכה. ביפורים היו מביאים כל הקיץ עד סוכות, ואפילו עד חנוכה. כל יחיד וכל יישוב היה מביא בזמן שהיה נוח לו. ובדרך כלל היו מחכים עוד כמה שבועות או חודשים, עד שיבשילו כל שבעת המינים. ורק אז היו שמים אותם יחד בטנא אחד, ומקשטים אותו גם במינים אחרים. וכל הטקסים היפים שקראנו במסכת ביפורים על הבאת הביפורים בחלילים ובשירה ובזמרה – כל זה יפה, אבל אינם נוגעים, כמובן, לחג השבועות. זה תאריך מוקדם מדיי לחבשלת הפירות.

גליה: אפשר לומר, שחג השבועות הוא רק ראשית הביפורים, הפתיחה לעונת הביפורים למיניהם, והם יימשכו כל הקיץ וחצי החורף.

דן: בתורה כל זה כתוב בפירוש. אין הוא נקרא "חג הביפורים". לא היה שם כזה. אלא "חג הקציר, בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה" (שמ' כג, טז). בפירוש: תזרע בשדה. כלומר, לא פירות, אלא תבואה. ולא סתם תבואה אלא חיטים. הנה כתוב: "וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר

חטים- (שמ' לד, כב). אלה החטים הראשונות, וקציר החטים עוד יימשך כמובן כל החודש.

אריה: עכשיו כל ענין הביכורים ברור. אבל צריך להזכיר לכם, שכמו שבשבועות הקריבו ביכורי חטים, כך בפסח הקריבו ביכורי שעורים, והנה עומר שהביאו למקדש. ובין שני הביכורים האלה סופרים 50 יום. זה יום אחד לעומר, וזה 50 יום לעומר.

גליה: כלומר, מה שהקריבו באחד לעומר נתן היתר לאכול מן השעורה החדשה, ומה שהקריבו ב-50 לעומר, כלומר בשבועות, נתן היתר להקריב מן החיטה החדשה. בשני התאריכים האלה התחילו להוציא ישן מפני חדש.

דן: אבל היה הבדל בין שני סוגי הביכורים. לא רק באיכות, אלא גם בכמות. זה שהקריבו ממחרת הפסח נקרא עומר, רק עומר אחד. וזה שהקריבו בחג השבועות היה כפול: לא עומר אחד אלא שניים. הוא נקרא "שתי הלחם".

גליה: אני רואה, שפה שוב הכול מתחיל להסתבך. מה פירוש עומר?

אריה: עומר יש לו שני משמעים. למשל: בני ישראל, כשהיו במדבר ואכלו מן, לקטו ממנו ביום השישי שני העומר לאֶחָד (שמ' טז, כב), כלומר כחמישה ליטרים. (על כל המידות האלה תוכלו למצוא באנציקלופדיה המקראית באות מ-ם, בערך על המידות.) 5 ליטרים הספיקו להם בשפע לכל המאכלים. שימו לב לצורה הדקדוקית: לא "שני עומרים", אלא "שני העומר". "שני עומרים" פירושו

שתי אלומות של תבואה הנקצרת בשדה. לעומת זה "שני
העומר" – בלי ריבוי – פירושו מידה של נפח.

גליה: ומה הביאו למקדש ממחרת הפסח? עומר
בצורת אלומה, או עומר נפח?

אריה: לבית המקדש לא הביאו אלומות של שעורים!
לבית המקדש הביאו סולת של קמח שעורים. פשוט סולת.
גליה: אבל אתה יודע. בכל התמונות ובכל הטקסים
בהבאת העומר, למשל בבתי הספר ובמשקים שלנו, היו
תמיד מביאים אלומה של גבעולים עם שיבולים. זה נראה
ציורי ויפה מאוד. אבל עכשיו אני רואה, שכל זה לקוח
מטקסי הביכורים של הנוצרים באירופה. במסורת שלנו,
כפי שאתה אומר, אין לזה כל אחיזה.

דן: כל זה נובע, פשוט, מאי-הבנה במלה עומר. לא
עומר במשמע אלומה, אלא עומר במשמע מידה. מידה של
קמח סולת. מנחת העומר שהביאו למקדש הייתה מנחה ככל
המנחות: סולת בלולה בשמן. שני ליטרים ורבע של סולת:
עומר שלם של סולת. והכוחן קָמֵץ מזה משהו באצבעותיו
בשביל להקטיר – וכל השאר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים.

אריה: אתה אומר "נאכל לכהנים", ולא "נאכל על
ידי הכהנים". מאין לך העברית היפה הזאת?

דן: אין זו העברית שלי. זו העברית של המשנה,
במסכת מנחות פרק י', משנה ד. חכמי המשנה עדיין לא
ידעו אנגלית, ולא אמרו על ידי. הביטוי "נאכל ל-" נמצא
עשרות פעמים. זהו הביטוי, אין ביטוי אחר.

גליה: ובכן זו הייתה מנחת העומר ממחרת הפסח –

מנחת הביכורים מראשית קציר השעורים. מובן. ואחרי 50 יום, עכשיו, בשבועות, שוב אותה המנחה, אבל לא מביכורי שעורים, אלא מביכורי חיטים.

אריה: לא בדיוק אותה המנחה. קודם כול הכמות כפולה. לא עומר אחד, אלא שני עומרים.

גליה: היזהר! לא "שני עומרים", אלא שני העומר! אריה: סליחה, נכון. שני העומר, כמובן. לא אלומות של חיטה, אלא שוב סולת. אבל הפעם, בשבועות, לא הגישו את הביכורים האלה בצורת סולת, אלא לשו ואפו בתנור, ועשו ממנה שתי חלות לחם. הפעם זה נקרא "לחם הביכורים" (ויק' כח, כ), לחם ממש, כלומר, לחם אפוי מביכורי החיטים. גליה: וכשאומרים סתם ביכורים של חג השבועות,

הכונה לדבר הפרוזאי הזה: שתי חלות לחם אפיות? אריה: אני רואה, שאת מאוכזבת. אבל לא היו ביכורים אחרים. וכבר אמרנו, שאין החג הזה נקרא בתורה "חג הביכורים", אלא "יום הביכורים" (במ' כח, כו), יום הבאת שתי הלחם מביכורי החיטים.

דן: בעצם, מדוע לא הקריבו גם בפסח מנחה אפיה כזאת? אולי מחשש חמץ. אבל לשבועות לשו ואפו ועשו את שתי הלחם חמץ ממש. והחלות התנפחו כהוגן, טפח שלם עובי! שתי חלות לחם ענקיות בצורה מלבנית, חצי מטר אורך ושלשים סנטימטר רוחב.

גליה: קצת מפליא אותי, איך שתי חלות ענקיות כאלה בצורת מלבן לא התפוררו בתנורים של הימים ההם. בודאי עשו אותן בתבניות.

אריה: בודאי, רק בתבניות. אבל אז לא קראו לזה תבניות, אלא דפוס, דפוסים.

דן: בתלמוד כתוב: דפוס; אבל במשנה כתוב: טפוס, בטיית.

אריה: ויש מקומות שמניקד טיפוס, כמו היום בשפות הלועזיות. ויש גם טופס. טופס, טיפוס, דפוס – כולן מלה אחת לועזית בכל מיני גלגלים. אבל גם היום אין לומר תבנית. תבנית פירושה "מודל" או "פורמאט".

דן: אבל כלי הקיבול של המאפה נקראים דפוסים. ובדפוסים האלה הכינו את ביכורי החיטים והקריבו אותם בצורת שתי לחם.

גליה: אתם אומרים כל הזמן "שתי הלחם". כך אפשר לומר לפי הדקדוק?

אריה: מדוע לא? התורה עצמה אומרת על המנחה הזאת: "לחם תנופה שתיים" (ויק' כג, יז). לא שניים, אלא שתיים. כלומר שתי חלות לחם, ובקיצור: שתי הלחם. כך הדבר נקרא בכל הספרות התלמודית: שתי הלחם. יש עוד קיצורים כאלה; למשל: שתי פסך. במשנה פירוש: שתי מעות של פסך. על מעה אחת אמרו "מעה פסך" (להבדיל ממעה נחושת); ועל שתיים לא אמרו "שתי מעות פסך", אלא בקיצור: שתי פסך. וכן: שתי לחם. ואגב, גם במקרא יש צירוף דומה: חמישה בקר, חמישה צאן. וכבר אמרנו קודם: שני העומר.

גליה: מה דעתך, שאומרים "שני מיליון", ולא "שני מיליונים"?

אריה : זה נראה לי קצת שונה. בכל זאת יש במקרא: ארבע ריבוא. ובמקום "42 אלף" נאמר: "ארבע ריבוא אלפיים" (עו' ב, סד ועוד). וכן יש "שתי ריבוא" (נחמ' ז, עא) וגם: "שתי ריבוא" (נחמ' ז, עב). כך! שתי ריבוא. על כן איני רואה פסול לומר "שני מיליון".

בינתיים שוב הסחנו את הדעת. מרוב השמות של החג הזה שכחנו עוד שם אחד. אחרי המקרא לא קראו לחג הזה לא שבועות ולא ביכורים ולא קציר, אלא: עֶצְרָת.

גליה : עצרת? עצרת פירושה התכנסות.

אריה : כן, ובאיזה חג אין מתכנסים? בכל אחד משלושת הרגלים היו מתכנסים.

דן : בעצם שלושה רגלים, ובהם שלוש עצרות. שביעי של פסח נקרא בתורה עצרת (דברים טז, ח). שמיני של סוכות נקרא גם הוא עצרת (במדבר כט, לה). ושבועות גם הוא עצרת. שלוש עצרות בשנה.

אריה : נכון, אבל המעניין הוא, שאחרי המקרא בטלו כל שאר השמות, ולא נשאר לחג הזה אלא השם הכללי והסתמי הזה, עצרת. ומי שקורא בספרי המשנה, אסור לו לשכוח שסתם עצרת פירושו חג השבועות.

הארכנו בענייני ביכורים ופירות ושתי הלחם, וכמעט שכחנו מתן תורה.

דן : דוקא בזה יש לי שאלה. ביום חג השבועות ניתנו עשרת הדיברות. במקרא הם נקראים עשרת הדיברות. מבחינת הדקדוק מדוע דיברות?

אריה : לא קשה להסביר זאת. הדיבר, הדיברות, כמו
הכסא הכיסאות.

גליה : ובכן עלינו לומר: הדיבר הראשון, הדיבר
הרביעי, הדיבר העשירי? ואם אומר: הדיבור הראשון,
הדיבור הרביעי – לא יהיה נכון?

אריה : מדוע לא? גם זה יהיה נכון.

דן : אבל אז מה יהיה הרבוי? עשרת הדיבורים? יש
דבר כזה?

אריה : לא, גם אז נאמר "עשרת הדיברות". הריבוי
דיברות אינו צריך להפליא אותנו כל כך. חכמי המשנה
חיבבו את הצורות האלה. למשל, הם לא אמרו דוקא
מועדים, ציונים, רחלים, משלים, אלא גם: מועדות,
ציונות, רחלות, משלות, מדרשות, עניינות וכו'.
וכן הדיברות. אבל היחיד יכול להיות גם הדיבר וגם הדיבור.
וזה כמו פתקנו וגם פתיקונו. המדרשים מארץ-ישראל
מחבבים את הצורה המקראית העתיקה הדיבר; התלמוד
הבבלי – מחבב את הצורה הדיבור. ואין הבדל. למשל,
אתם מכירים את הפיוט של ליל שבת "שמור זכור בדיבור
אחד".

גליה : אני באמת רציתי לשאול מה פשר המלים האלה.
אריה : ובכן, כידוע לכם, אחד מעשרת הדיברות
מזהיר על השבת.

דן : זה הדיבור הרביעי: זכור את יום השבת לקדשו.
אריה : אבל בנוסח השני, זה שבספר דברים, לא כתוב
זכור, אלא שָׁמֹר: "שָׁמֹר את יום השבת לקדשו". אגב,

חשבתם פעם, מדוע יש שתי נוסחאות לעשרת הדיברות?
גליה: לי נראה פשוט מאוד. בספר דברים הלוא משה
מגיע לסוף ימיו, והוא סוקר כל מה שקרה לישראל בארבעים
השנים שנדדו במדבר עד שהגיעו לירדן. וגם את מעמד הר
סיני, וגם את עשרת הדיברות – הכול מסופר שנית.

דן: ספר דברים באמת נקרא "משנה תורה", כלומר
חוזר שנית על התורה, וגם על עשרת הדיברות. בספר
דברים משה כאילו מצטט מספר שמות. ובנוסח השני הזה
באמת לא כתוב זכור, אלא שמור.

אריה: ועל זה תמה תמהי התמהים ויישבו בדרך של
דרש, שאֵלֶּה ואלה דברי אלהים חיים, שמפי הגבורה נאמר
גם זכור וגם שמור – שניהם בדיבור אחד, כלומר בדיבור
הרביעי של עשרת הדיברות – מה שאין הפה יכול לדבר,
ואין האוזן יכולה לשמוע. כלומר שתי מלים שונות (זכור
ושמור) בעת ובעונה אחת, באותו הדיבור הרביעי.

גליה: יש לי שאלה אחת, שנראית לי עקרונית לעניין
מתן תורה. כל כך הרבה אגדות למדנו בספר האגדה על
ישראל שקיבלו את התורה, ואמרו "נעשה ונשמע", ושהמלאכים
נתקנאו בהם וכו'. והנה יש שם אגדה אחרת הפוכה מן הקצה
אל הקצה: שאלהים כפה עליהם את ההר כגיגית, ואמר
להם: "אם אתם מקבלים את התורה, מוטב; ואם לאו – שם
תהא קבורתכם". הסיפור הזה הלוא סותר במחי יד את כל
שאר האגדות היפות.

אריה: ומה את רוצה? שנחפש תירוצים ליֵשב את כל
האגדות? וגם את הסתירות שביניהן? ובכלל, האגדות חייבות

להתאים זו לזו? כבר אמר הרמב"ם וגם חכמים אחרים:
אין מקשים בהגדה; ואין משיבים על ההגדה: ואין משיבים
על הדרש.

דן: כתוב שם לפני מתן תורה בהר סיני: "ויתצבו
בתחתית ההר" (שמ' כ, יז). בתחתית. מה זה? בתוך
התחתית? ובכן מי שרוצה לדרוש דרשות, יכול להקשות:
מה פירוש בתחתית? אהא, כן! מתחתיו ממש. תלש את ההר
ואיים עליהם לקבור אותם תחתיו, אם לא יקבלו את החזרה.
כך נולד הדרש, וכך נולדה האגדה.

גליה: ולי נדמה, שבמלה "בתחתית" אין כל קושי.
הלוא במקרא יש עשרות פעמים "בהר"; יושב בהר, עלה
בָּהֶר, לַן בָּהֶר, עמד בָּהֶר. וגם אנו אומרים "בְּמֹרֶד הַהָר",
"בְּמַעַל הַהָר" – מי זה יחשוב, שהכונה בתוך ההר? גם
"בתחתית ההר" נראה לי ביטוי פשוט וטבעי.

אריה: ואיך אומרים זאת המתרגמים והפרשנים?
דן: גם הם אומרים "בשיפולי ההר", ורש"י בפירושו:
"ברגלי ההר". כשם שיש ראש ההר, כך יש רגלי ההר.
אריה: אבל העיתונאים שלנו לעולם לא יכתבו עברית
פשוטה כמו רש"י: "ברגלי ההר". הם אוהבים להצטעצע:
"למַרְגְּלוֹת". מלה יפה! "למרגלות הכרמל". מעולם לא
חשבו רגע, מה פירוש מרגלות. מקומן של הרגליים במיטה
נקרא מרגלות. מקומו של הראש במיטה נקרא מראשות.
ובכן רגל לחוד, ומרגלות לחוד. גם להר כביכול יש ראש
ויש רגל; אבל אין ההר שוכב במיטה, ואינו צריך מראשות
לשים את ראשו, ולא מרגלות לשים את רגליו.

גליה: חכה! עוד תראה יום אחד בעיתונים, שלא יכתבו "על ראש ההר" אלא "על מראשות ההר".
דן: ואז באמת יהיה זיווג מן השמים: מרגלות הכרמל ומראשות הכרמל.

גליה: אבל נחזור לענייננו. ובכן עקר אלהים את הר סיני ממקומו וכפה אותו עליהם כגיגית. מהי גיגית?
אריה: היום אני מכנים גיגית את הכלי השטוח הידוע. אבל בימים ההם היו קוראים גיגית לדבר אחר לגמרי. זה היה כלי גדול מאוד, כמעט מטר גובה, ושימש להחזיק בו מים בבית. הגיגית נראתה כמו כד, כד של חרס, צרה מלמטה ורחבה מאוד מלמעלה. אפילו אדם יכול להיכנס לתוכה בכל גופו. והייתה כבדה מאוד. יש בתלמוד מחלוקת אם אדם אחד כפה על חברו גיגית כזו, וכיסה אותו עד שנחנק בתוכה, אם הכופה נחשב רוצח שחייב מיתה, או לא.
דן: ומה פירוש כופה, "כופה גיגית"? מדוע לא הופך? "הופך עליו את הגיגית"?

אריה: אין הבדל גדול בין כופה להופך. במקרא אומרים "הפך את הצלחת על פניה", ובתלמוד "כפה את הקערה על פיה", ושני הביטויים – הפך או כפה – מתכוונים לדבר אחד.

ואולי שמעתם על חולי הנפילה, מחלה האפילפסיה, איך היא נקראת בעברית?

דן: גם כן נכפה. אדם נכפה, ילד נכפה. לפי ההגדרה הקדומה אין זה אלא שד שנכנס לאדם וכופה אותו, כלומר, הופך אותו, כמו שאמרת, ומפילו למטה.

אריה: בקיצור כופה פירושו הופך ומפיל, כובש בקרקע ואינו נותן לקום.
גם בהיאבקות של אתלטים רואים את הפעולות האלה.
וזהי מה שקוראים "כפייה".

גליה: ואני חוזרת לשאלתי. הנה מלבד כפיית הר כגיגית יש עוד אגדה אחת, גם היא חורגת קצת משאר האגדות. יש שם משל יפה למלך אחד, שגור "ביום פלוני אני נכנס לעיר". אבל בני העיר ישנו כל הלילה, וכשבא המלך מצא אותם ישנים. מה עשה? העמיד עליהם תוקעי שופר וקרנות וחצוצרות, וגם שר העיר התרוצץ בין הבתים להוציאם מן המיטות לקראת המלך. וכן היה ביום מתן תורה. בהיות הבוקר ירד אלהים לעיני כל העם, והנה מצא את כל ישראל ישנים עד שמונה בבוקר, מפני ששינה של עונה זו, עונה של עצרת, ערבה, והלילה קצר.

דן: ויש על זה פסוק מפורסם מישעיהו: "מדוע באתי ואין איש, קראתי ואין עונה" (נ, ב).

גליה: מה עשה? נתן עליהם קולות וברקים, ומשה היה מעיר אותם מן השינה לצאת לקראת מלך מלכי המלכים.
אריה: יפה. אבל גם אגדה כזאת אין ממציאים סתם.

גם היא באה מן הדרש. מה הפסוק שבאה לדרוש אותו?
דן: מפני שלא כתוב "ויצא העם לקראת האלהים", אלא "ויצא משה את העם לקראת האלהים" (שמ' כ, יז); היה צורך להוציאם מן המיטות בקולות וברקים.

אריה: ובכל זאת. את אמרת שזו אגדה יפה. אבל אם תרצי, אין זו אגדה בלבד. יש ממנה תוצאות למעשה עד

היום הזה במנהגי בני ישראל. בודאי שמעתם על תיקון ליל שבועות. זה כמה מאות שנים פשט המנהג בקהילות ישראל, בארץ ובחוץ לארץ, שלא לישון בכל ליל שבועות, אלא ללמוד כל הלילה ולהתכונן ליום מתן התורה. מתאפקים ומתגברים שלא לעצום עין אפילו רגע אחד, כדי שלא יקרה מה שקרה לבני ישראל שנרדמו במדבר. פביכול, רוצים לתקן את הפגם הזה על ידי תיקון ליל שבועות.

חג שמח!